

Cilt 3 / Sayı 2 / Kış 2023

Araştırma Makalesi

Alnında Mavi Kuşlar Romanının Kentleşme ve Heterotopi Kavramı Üzerinden Okunması

Hale Gülru Gürkanlı Kutlu

Yeditepe Üniversitesi

Araş. Gör., Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0002-2164-9891

gulru.gurkanli@yeditepe.edu.tr

Gürkanlı Kutlu, Hale Gülru. “*Alnında Mavi Kuşlar* Romanının Kentleşme ve Heterotopi Kavramı Üzerinden Okunması”. *Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3.2 (Kış 2023): 97-111.

DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.38>.

Geliş Tarihi: 14.10.2023 / Kabul Tarihi: 02.11.2023 / Yayımlanma Tarihi: 29.12.2023

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

Alnında Mavi Kuşlar Romanının Kentleşme ve Heterotopi Kavramı Üzerinden Okunması

Hale Gülru Gürkanlı Kutlu

Özet

Fransız filozofu ve sosyoloğu Lefebvre (1901-1991), 1970 yılında yayımladığı *Kentsel Devrim* eserinde şehir toplumundan kent toplumuna dönüşümü sorgulamıştır. Ona göre şehir toplumundan kent toplumuna geçiş henüz tamamlanmış değildir. Lefebvre çalışmasında, kent devriminin izini "heterotopi", "izotopi", "ütopya" kavramları ve "karşı karşıya koyma" eylemlerinin açıklamalarıyla sürmüştür. Bir bakıma Paris'i ve geçirdiği süreçleri kentin sokaklarında anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Türk romancısı Aysel Özakin da *Alnında Mavi Kuşlar* (1978) eserinde 1970'lerin İstanbul'unu mercek altına almış, şehrin geçirdiği kentleşme evrelerini de gözler önüne sermiştir. İşte bu çalışma, Aysel Özakin'ın romanının mekânı olan İstanbul'a Lefebvre'in *Kentsel Devrim*'de ortaya koyduğu kentleşme ölçütleri çerçevesinde yaklaşımı amaçlamaktadır. Böylece, "kentleşme", "kentlinin devrimi" ve "heterotopi" kavramlarıyla "karşı karşıya koyma" pratikleri üzerinden bir yeni İstanbul değerlendirmesine ulaşılması umulmaktadır. Türk edebiyatında bu alanda yapılan çalışmalarda benzer bir değerlendirmeye şimdiye kadar rastlanmamıştır. Makalenin ayrıca disiplinler arası bir inceleme olarak kentleşme sorunlarının çok yoğunlaştığı günümüzde sahaya yeni kapılar açacağına da inanılmaktadır. Lefebvre'in *Kentsel Devrimi* ile Aysel Özakin'ın *Alnında Mavi Kuşlar* romanı hemen hemen aynı zamanda yayımlanmıştır. Bu da şüphesiz incelemenin daha tutarlı bir çizgide ilerlemesini sağlamış, bu arada Türkiye'nin o dönemine de ışık tutmuştur. Zira Aysel Özakin, dönemin toplumsal olaylarını sıcaklığına eserine taşımış, işçi ve kadın olmanın bütün sorun ve zorluklarını derinlemesine işlemiştir.

Anahtar Sözcükler: Aysel Özakin, Henri Lefebvre, *Alnında Mavi Kuşlar*, heterotopi, kentsel devrim

Abstract

The Interpretation of the Novel "Alnında Mavi Kuşlar" Through the Concepts of Urbanization and Heterotopia

The French philosopher and sociologist Lefebvre (1901-1991) explains that the transition from a society of cities to an urban society is still incomplete in his work *Urban Revolution* (1970). Lefebvre traces the urban revolution with the concepts of "heterotopia", "isotopy", "utopia" and "comparison". He tries to understand and explain Paris and its transformation through the everyday life of its inhabitants.

Similarly, Turkish novelist Aysel Özakin focuses on the Istanbul of the 1970s in her novel *Alnında Mavi Kuşlar* (Blue Birds on the Forehead) and reveals the phases of urbanization that the city underwent. The contemporaneity between Lefebvre's work and Özakin's novel, as well as the social and political parallels between the development of urbanisation in Istanbul and Paris in the 1970s allow an intellectually rewarding application of Lefebvre's theory to Istanbul's urbanisation through Özakin's novel. This study aims to interpret Istanbul and its urbanisation process anew based on the practices of "comparison" by applying Lefebvrian concepts of 'revolution of the urbanite' and 'heterotopia. To date, there has been no comparable account in the relevant literature. Therefore, the study aims to contribute to understanding Istanbul's urbanisation at a time when problems of urbanisation are felt intensely by large swathes of the city's population. It is hoped that the interdisciplinary nature of the article between sociology and literature can open new paths for understanding societal developments through the lenses of literary works. Lefebvre's *Urban Revolution* (1970) and Özakin's *Alnında Mavi Kuşlar* (1978) were published almost at the same time. Undoubtedly, this has contributed to a more consistent progression of the study and, in the process, shed light on the era in Turkey as well. Aysel Özakin reflected the social events of the period in her work vividly, and she dealt with the difficulties and complexities of being a worker and a woman in an urban setting.

Keywords: Aysel Özakin, Henri Lefebvre, *Alnında Mavi Kuşlar*, heterotopi, urban revolution

Giriş

Teknolojinin gelişmesi ile dünya insanlar için daha da küçülmüştür. Farklı ülkelerle olan siyasi, kültürel, ekonomik, bilimsel ilişkiler; bu ülkelerdeki iş imkânları, akademik eğitim olanakları gibi nedenlerle yabancı dil bilmek bir gereksinim hâline gelmiştir. Bu durum Türkçe için de geçerli olmuştur. Yabancı dil olarak Türkçenin öğrenimi giderek önem kazanmış ve bu alanda yapılan gerek özel gerek kamusal kurumların çalışmaları sayesinde Türkçe öğrenen kişi sayısı hızla artmıştır. Başlangıçta dil öğretiminde dil bilgisi kurallarının ve söz varlığının öğretilmesi üzerinde durulurken 2000'li yıllardan sonra dil öğrenmenin daha karmaşık bir süreç olduğunun farkına varılmıştır. Bununla birlikte hedef dilin yapısını öğrenme, kültürel öğeleri tanıma, dili farklı toplumsal ortamlarda kullanma ve iletişim kurma gibi beceriler de yabancı dil öğrenme sürecine dâhil olmuştur. Bu durum ve teknolojinin hızla gelişmesi yabancı dil öğretimi alanında da yenilikleri beraberinde getirmiştir. Basılı materyallerin kullanımını disketler, CD'ler, televizyon, bilgisayar izlemiş ve son olarak internetle birlikte uzaktan eğitim ortamları oluşmuş ve eğitim ortamları çeşitlenmiştir (Görü, 2011).

1970'lerden itibaren yazdığı roman ve hikâyeleriyle toplumcu-gerçekçi yazarlar içerisinde yer alan Aysel Özakin, 1980 sonrası siyasi sebeplerden dolayı Türkiye'ye dönememiş ve yurt dışından eserlerini yazmaya devam etmiştir. Türkçeye hâlâ çevrilmemiş pek çok eseri bulunan yazar, toplumun kadınlar üzerindeki baskısı, işçi sınıfının yaşadığı mahalleler ve hayatları üzerine yazdıklarıyla ünlenmiştir. *Alnında Mavi Kuşlar* (1978), "Kanlı Mayıs" olarak bilinen 1 Mayıs 1977 gününde yaşanan olayları sığağı sığağına anlatmış ve Madaralı Roman Ödülü'nü kazanarak dikkatleri üstüne çekmiştir.

Romanın başkarakteri, aile baskısından kaçarak İstanbul'a gelip dergide çalışan, şiirler yazan, başarıya ulaşmak için her türlü zorluğun üstesinden gelen Armağan adlı bir kadın

karakterdir. Romanda anlatılan hikâye, 1 Mayıs 1977 günü Taksim Meydanı'nda başlayıp üç gün içinde sona ermiştir. Bu süre zarfında Armağan'ın ailesi, çocukluğu, taşra hayatı, İstanbul'a gelmesi, kent hayatına alışması, âşık olması gibi pek çok olay geriye dönüşler ve hatırlamalarla okuyucuya aktarılmıştır. Armağan, İstanbul'u hem yoksul işçi mahalleleri hem kent merkezi hem yüksek sosyete mekânları üzerinden tanımaya ve anlamaya çalışacaktır. Romanda, insanlar arasındaki ilişkilerin bile mekânlar üzerinden tanımlanması dikkat çekmektedir. Taksim'de yaşayan Armağan, kendisinden uzak bir işçi mahallesinde yaşayan kardeşi Tahir'le ilişkisini okuyucuya şöyle aktarmaktadır: “Aralarında İstanbul'un kalabalık, karışık yolları, günlerini dolduran farklı işler, farklı arkadaşlıklar vardı” (87). Armağan'ın ağabeyi Ömer iki kardeşi evden ayrıldıktan sonra hala taşrada yaşamaya devam etmiştir. Armağan'ın Ömer ile İstanbul'a geldikten sonra yakın bir ilişkisi kalmamıştır. Başkarakter, İstanbul'u anlamaya çalışırken pek çok kez mekânlarla orada yaşayan insanların ideolojik görüşleri arasında da paralellikler kurmuştur. Eserde, bazen taşranın karşısına İstanbul çıkartılırken bazen de İstanbul'un semtleri arasında karşılaştırılmalar yapılmıştır. Romanda mekânlar, ideolojileri ve kent-kırsal karşıtlıkları üzerinden açıklanmıştır. Özakın, mekânla ideolojinin ilgisini kuran, kenti anlamaya çalışan bu romanıyla kent çalışmalarıyla öne çıkmış Henri Lefebvre (1901-1991) ile aynı noktada buluşmuştur.

Henri Lefebvre, Sorbonne'da felsefe eğitimi almış, Strasburg Üniversitesinde sosyoloji profesörlüğü yapmış ve 1928 yılında Fransız Komünist Partisi üyesi olmuştur. Filozof, mekân konusunu toplumsal-siyasal gündemin merkezine taşıması ve kent üzerinden okumalar yapmasıyla kendinden önceki Marksist düşünürlerden ayrılmaktadır. Lefebvre, *Kentsel Devrim* (1970) ve *Mekânın Üretimi* (1974) çalışmalarıyla bir mekân poetikası belirlemeye çalışmıştır. Çalışmacı makalesinde toplumun bir bütün hâlinde kentleşmesi anlatılırken kentsel devrimin izlerini sürmüştür. *Kentsel Devrim*'de kenti, toplumsal-siyasal mücadelenin merkezine alarak kent toplumunun doğuşunu açıklamıştır. Lefebvre, nasıl kent gerçekliği üzerinden toplumsal-siyasal olayları inceliyor ve kentsel devrimi konumlandırıyorsa Armağan da 1970'lerin İstanbul'u üzerinden benzer yöntemlerle devrimi anlamaya çalışacaktır. *Kentsel Devrim* (1970) ve *Alnında Mavi Kuşlar* (1978) romanının ikisi de dünyada öğrenci hareketleri olarak bilinen 68 kuşağı döneminde kaleme alınmış eserlerdir. Böylece ikisi de yakın tarihlerde yazılmış, aynı dönem zihniyetinin ortaklıklarını beraberinde getiren eserler olma özelliği taşımaktadırlar.

Türkiye'de 68 döneminin kentlerinin genel özelliği, sanayileşmenin hızlanması ve fabrika etrafına kurulan işçi mahallelerinin artış göstermesidir. Toplumsal gerçekliği yansıtan romanda da hâliyle işçi mahallelerine fazlasıyla yer verilmiştir. *Alnında Mavi Kuşlar*'ın hem Armağan'ın kardeşinin yaşadığı şehre uzak, yoksul işçi mahallelerinde hem de sevgilisinin yaşadığı İstanbul'un elit mekânlarında geçmesi, karakterin toplumsal-siyasi olayları İstanbul üzerinden yorumlaması, *Kentsel Devrim*deki görüşlere, kentleşmeye, kentlinin devrimine, heterotopik mekânlara uygun örnekler vermesi bu çalışmayı yapılabılır kılmaktadır.

Öte yandan Türk edebiyatı alanında daha önceden yapılan heterotopya çalışmalarında kavramın Foucault üzerinden yorumlandığı da göze çarpmaktadır.¹ Farklılığın mekânı için

¹ Edebiyat araştırmaları alanında heterotopi/heteropya kavramı üzerinden yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bolattekin, Gülay. 2020. “Heterotopik Köşk” Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. (43): 16-33-Kültürlerarası Edebiyat/Araştırma., Anşın, Berfin. 2019. “Direnc ve heterotopya: Jeannette Winterson'ın Tutku Romanı ve Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi Romanlarına Dair Bir Mekân Analizi” Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi., Nakıboğlu, Gülsüm. 2015. “Ütopyadan Doğmak,

kullanılan Foucault'nun heterotopyası (*heterotopy*) ile Lefebvre'in heterotopi (*heterotopia*) kavramı temelde farklılıklar içermektedir. Bu yüzden bu çalışma önceden yapılan heterotopya çalışmalarından ayrılmaktadır. Nitekim Harvey de iki terimin ayrıldığı yerleri şöyle açıklamıştır:

Lefebvre'in heterotopya kavramı (ki Foucault'nunki ile derin farklılıklar içerir) ile tarif ettiği liminal toplumsal mekânlar "farklı bir şey"i olanaklı kılmanın öte-sinde, devrimci bir güzergahın tanımlanmasında bu farklılığa temel önem atfeder. Bu "farklı şey" in bilinçli bir plandan doğmuş olması şart değildir; insanların salt yapıp ettikleri, hissettikleri, duyumsadıkları ve gündelik yaşamlarındaki anlam arayışının parçası olarak ifade ettikleri şeylerden doğar. Bu tür pratikler her yanda heterotopik mekânlar üretir (38).

Lefebvre'in heterotopik mekanının, Foucault'nun heterotopyasından farkı heterotopinin kent içi kamusal alanı destekleyip arttırması aynı zamanda iktidara karşı yeni özgürlük alanları açma potansiyeli taşımasıdır.² Kent alanları (meydanlar, sokaklar) gitgide kentlinin elinden alınarak kamulaştırılmış, erkin hâkimiyetine girmiştir. Kentlinin daha önceden kendisine ait olan bu alanları iktidardan alma çabası heterotopik bir eylemsellik barındırmaktadır. İktidarın kuşatan gücü karşısında öteki olanın direnişiyle çatışma başlayacak ve ortaya heterotopik mekanlar çıkacaktır.

Romanda Heterotopik Mekân

Lefebvre *Kentsel Devrim*'de kentin zaman-mekân özelliklerini anlatabilmek için bazı kavramlar kullanmıştır. Bu kavramlar, "izotopi", "heterotopi", "nötr mekân" ve "ütopya" olarak dörde ayrılmaktadır.

İzotopi, aynı olanların bir arada olduğu yerler, aynı yerlerin temsilidir. Yakın bir düzen vardır. Bir mekân ile onu çevreleyen şeylerden örneğin komşu mekân ya da yakın çevreden oluşmaktadır. Nötr mekân, diğer mekanların arasında bulunan, diğerlerini birleştiren ya da ayıran mekânlardır. Bunlara kavşaklar, geçiş yerleri örnek gösterilebilir.

Heterotopik mekân hem dışlanmış hem de iç içe girmiş olan, öteki yer ve ötekinin yeri olarak tarif edilebilir. Uzaklardaki bir düzenden söz eder. Kenar mahalleler heterotopinin güçlü bir şekilde damgasını vurduğu yerlerdir. Çeşitli kökenlerden gelen nüfus, ticaretin yardımcıları, yarı göçebelerin kaldığı, kötü donanımlı uzun yollu ve karmaşık mekânlardır (kervansaraylar, sergi alanlar) (40). Kendini gösteren bir zıtlığa, hatta mekânları işgal eden kişiler ölçüsünde çatışmaya çıkabilecek yerlerdir. XIV. yüzyıla kadar bugünün tam tersine kentsel mekân kırsal mekâna göre heterotopik karakterdedir. Zamanla kırsal mekân uzak olan, heterotopi hâline dönüşmüştür. Bu durumda heterotopi sabit yerler değildir ve zamanın şartlarına göre değişkenlik göstermiştir. "Her yerde ve her zaman izotopi ve heterotopi karşı karşıya gelir, çatışır, bu şekilde başka yere; doğacak, kendini dayatacak ve daha sonra

Ütopya Doğurmak: Heterotopya Kavramı ve Heterotopya Bağlamında Balık İzlerinin Sesi" Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi (5): 381-407., Gökşen, Erol. 2020. "Tanpınar'ın Beş Şehir'ine Foucault'nun Heterotopyası Üzerinden Bakmak" Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (33): 143-159.

¹ Heterotopi ve heterotopyanın farkını daha detaylı anlamak için bkz: Çavdar, Rabia Çiğdem. "Farklılığın Mekânı: Foucault ve Lefebvre'deki Heterotopya ve Heterotopi Ayrımı" *İdealkent*, 9(25): 941-959.

mekânsal-zamansal doku tarafından absorbe edilip dağıtılacak farklı merkeze yol aç([mışlardır])” (161).

Ütopya ise kent gerçekliğinin tam ortasındadır. İzotopi ve heterotopi arasındaki çarpışmadan doğan fiziksel bir durumu yani mekânı göstermektedir. Diferansiyel mekânda mümkün olan kentsel gerçekliğin mayasıdır. Yer olmayanı, yeri olmayanın yerini, başka-yerin yerini temsil etmektedir. (124-125) Parklar ve bahçeler, başka yerleri hissedilebilir, görünebilir ve okunabilir kıldığı gibi aynı zamanda kentin zamanının ve alanının içine katmıştır. Böylece şehir içindeki parklarda çifte ütopya gönderme yapılı: mutlak doğa ve saf yapaylık. Bir yandan manzara ile doğayı hissederez bir yandan saf süsleme için kullanılan kesilmiş, biçilmiş işkençe edilmiş ağaç esintisi (125) içinde yer alırız.

Armağan da roman boyunca kardeşi Tahir’in yaşadığı yoksul işçi mahallesi ile burjuva tipinin temsili olan sevgilisi Sinan’la gezdiği elit yerleri bu kavramlara yakın bakış açılarıyla karşılaştırmıştır. Armağan işçi mahallesini şöyle görmektedir:

Koyu bir duman inmiş, mahallenin çevresini sıkı sıkı sarmıştı. Siyah uzun fabrika bacalarından boğum boğum siyah duman yükseliyor, yayılıyor, dağılıyor, yine aşağılara iniyordu. Bu bacalar da mahalle sakinleri gibiydi. Kimse "bunların aramızda, yanı başımızda ne işi var?" diye düşünmüyor muydu? Dumanla, kirli yollarla, sıvasız evlerle, ağır, suskun bir hüznle kaynaşmış bir mahalleydi burası. ([....]) Burada İstanbul yoktu (85).

Armağan, işçi mahallesini doğanın yok olmaya yüz tuttuğu bir mekân olarak tarif etmiştir. Lefebvre de çalışmasında tam bu konuya değinmiş ve kentleşmenin doğayı tahrip ettiğini belirtmiştir. Kent içinde doğayla ilgili semboller artarken gerçek doğa yok olmaktadır. Kentleşmenin başladığı anda eskinin bütünlüğü ve organikliğinin kaybolduğu anlaşılmaktadır. Lefebvre’e göre, “Hem büyütülmüş hem de parçalanmış olan kent gerçekliği, bu hareketin içinde, geçmişte onu tanımlayan nitelikleri kaybeder: organik bütünlük, coşkulu görünüm ve imge, anıtsal ihtişamın hâkim olduğu ve onunla ölçülen mekâna” (Lefebvre 19) dönüşmektedir. Armağan da Tahir’in kaldığı yoksul işçi mahallesini şöyle görmektedir: “Doğanın bütün güzellikleri başını alıp gitmişti buradan. Renkler, kokular, yaprak hışırtıları, mevsimler... Çocuk oyunları, parlak kadın tenleri, çevik ve neşeli erkek bedenleri yoktu bu mahallede. Burada İstanbul yoktu. Armağan, birden İstanbul’un güzellikleriyle ilgili şiirleri düşündü, dalgınlaştı” (Özakın 85).

Armağan, bu yoksul mahallede canlılığa ya da organiğe dair herhangi bir şeyin kalmadığını fark etmeye başlayacaktır. Başkarakter, çocukluğunu geçirdiği taşrada yoksul bir mahallede kalmış ve bu yüzden kentin yoksul mahallesiyle taşraninkini kıyaslama olanağına sahip olmuştur. Ancak o, bu iki yoksulluğun birbirinden apayrı olduğunu zamanla fark edecektir. Kentin içinde tek bir yaprağın, ağacın olmadığı yerleri gördükçe de daha çok sorgulamaya başlamış ve kentin yoksullarının bile taşradakiler gibi olmadığını anlamıştır. Armağan’ın kente ait bildiği hiçbir şey doğru ya da hayal ettiği gibi değildir. Kentin her yanında farklı mekânlar ve hayatlar görmektedir. Bu da Lefebvre’in çizdiği izotopi, heterotopi ve ütopya kavramlarıyla açıklanabilmektedir. Lefebvre kenti bir bütün olarak görmemiş ve onun birbirinden apayrı parçalardan meydana geldiğini ileri sürmüştür. Heterotopik mekân, kentten uzak kentten başka bir yer gibidir, dışlanmıştır. Romanda yer alan işçi mahallesi de heterotopiye örnek teşkil etmektedir. Armağan’ın kendisi de kent merkezinde yaşarken bu yoksul işçi mahallesini dışlayacak ve ağabeyini ziyarete gelmeyecektir. Uzun bir aradan sonra kardeşini ziyarete geldiği gün onun evinde otururken İstanbul’da vakit geçirdiği bir lokalle bu mahalleyi karşılaştırıp şöyle düşünecektir: “Lokal çok uzakta kalmıştı şimdi. Sanki uzak

bir ülkede...” (78). Buradan bile heterotopik mekânın ötekiliği, dışlanmışlığı anlaşılmaktadır. Heterotopik mekân, yaşadığı kentin içinde ama o kentten ayrıdır. Mekânın içinde yaşayanlar, insanlar, hayat tarzları da bambaşkadır. Hatta o mahalleye gelen otobüs bile kentin merkezindeki otobüslerden çokça farklıdır. Armağan “çok eski, hurda sayılabilecek kadar eski, kirli bir otobüs” (60) ile Tahir’in mahallesine doğru yola çıkmıştır. Otobüsün içindekileri incelerken güdültüden ve sarsıntıdan etkilenmeyen yolcular için “bu kirli, hurda otobüse alışkın gibiydiler” (60) diye düşünerek orada yaşayan insanları kendinden ayırmıştır.

Romanda dikkat çeken bir diğer husus da Armağan’ın geldiği taşraya ve büyük kardeşi Tahir’in yaşadığı yoksul mahalleye isim verilmemiş olmasıdır. Armağan’ın geldiği taşranın adı hiçbir yerde geçmez, oradan yalnızca taşra olarak söz edilmiştir. Benzer şekilde ağabeyi Tahir’in yaşadığı mahallenin de adı yoktur. Tam aksine onların dışında Armağan’ın gittiği her sokağın, meydanın ismi vardır. Romancı, Taksim’i, Beyazıt’ı, Karaköy’ü isimleri ile anlatmaktadır. Bu durumda romanda heterotopik karakter özelliği taşıyan mekânlara bilinçli bir şekilde isim verilmediği düşünülmektedir. Bunun nedeni yazarın onların hepsini birbirine benzetmesi ile açıklanabilir. Armağan için ötekiler, yoksulluk, ötede kalmışlık aynıdır. Lefebvre, farklı ötekileri heterotopi kategorisinin içine alarak genellerken Armağan da onlara özel isimler vermeyerek ötekileri genellemiştir.

Alnında Mavi Kuşlar’da Armağan olası bir siyasi devrimi düşünürken devrimin kentin heterotopik mekânlarından doğma potansiyelini daha fazla görmüştür. Bu yüzden Armağan, hikâyenin sonunda kardeşi Tahir’in çalıştığı İstanbul’un uzağında yer alan işçi mahallesinde onunla yaşama kararı almıştır. Lefebvre de tıpkı Armağan gibi devrimin heterotopik mekanlardan başlayacağını düşünmüş ancak gelecek devrimin proletaryanın değil kentlinin devrimi olabileceğini belirtmiştir. Armağan devrimin yoksul işçi mahallesinden çıkabileceğine inansa da orada yaşama konusunda kararlı kalmaz. Armağan’ın ağabeyiyle yaşamaya karar vermesinin hemen ardından da sevgilisi Sinan’ı arayarak onun yanına gitmek istediğini söylemesiyle roman sonlanmıştır. Yazar, Armağan’ın hayatı konusunda ne yönde kesin karar verdiğini düşünmeyi okuyucuya bırakmıştır.

Romandaki Mekânların Karşı Karşıya Koyma Eylemi Üzerinden İncelenmesi

Henri Lefebvre, *Kentsel Devrim*’in ilk makalesi olan “Şehirden Kent Toplumuna” adlı yazısında kentleri incelerken bilinenden farklı bir yöntem uyguladığını vurgulamaktadır. Kentleri kronolojik bir sırayla açıklamak yerine zaman-mekân ekseninde ele almıştır. Makalenin adından da anlaşılacağı üzere kırdan kente değil şehirden kente bir düzeni anlatmaktadır.

XIV. yüzyılda Avrupa’da kır hâlâ şehirden üstün bir konumda yer almaktadır. Şehir surlarla ve sur dışında yaşanan geçişte kendisini gösteren "heterotopik" karakterini korumaktadır. Kırla şehir arasındaki ilişkide kır hâlâ baskınlığı korumaktadır. Daha sonra bu durum tam tersine dönecektir. Batı’da ve Avrupa’da belirli bir anda devasa fakat muğlak olan bir olay meydana gelmiştir. Bir anda kır, şehrin çevresi hâline gelmiştir. Köylüler senyörleri için çalışmayı bırakmış, kent pazarı için üretmeye başlamıştır. Böylece kırsal hâkimiyetini yitirmeye başlamıştır. İşte bu heterotopinin ters dönüşümündeki özel anı (kriz anını) bulmaya çalışmak gerekir. Çünkü Lefebvre’e göre bu anda ve hemen sonrasında ne olduğu anlaşılırsa kentleşmenin de ne demek olduğu çözülebilecektir.

Bu kritik değişim anından sonra insanlarla doğa arasında kent gerçekliği durmaya başlayacaktır. Bir zamanlar kırsal ile o kırın üzerinde yaşayan toplum aynı olsa da kent ile

toplum hiçbir zaman aynı olamayacaktır. Çünkü eskiden mekân neyse üzerinde yaşayan insanlar odur. Mekân ile orada yaşayan insanlar arasında herhangi bir aracı olmamıştır. Kır ile kır insanı, şehir ile şehir insanı aynı özellikleri temsil etmekte ve bir birliktelik oluşturmaktadırlar. Kent toplumlarında ise devlet, toplumla kent arasında yerini almış, doğrudan iletişimi kesmiş ve rekabetten yararlanarak kendi hegemonyasını kurmuştur. Böylece toplumla kent arasında doğrudan olabilecek tüm ilişkiler kesilmiştir. Kent gerçekliği içinde yaşayan insanlarla arasındaki bağ dışında pek çok ilişkiyi de değiştirecektir.

Kent gerçekliği, tek başına değilse de üretim ilişkilerini dönüşüme uğratmıştır. Tıpkı bilim gibi, üretici güç haline gelmiştir. Mekân poetikası bu bakımdan hem toplumsal ilişkiyi ifade etmiş hem de onu etkilemiştir. Lefebvre'ye göre artık şehir kelimesi yerine kent kelimesi kullanılmalıdır. Şehir, tanımlı ve nihai, bilimin sunduğu objektif bir nesnenin karşılığıdır. Kent ise şimdiki zamanın gerisinde olan, tamamlanmış bir gerçek değil aksine bir ufuk, aydınlık bir virtüellik olarak tanımlanmaktadır. Kent, kendini henüz tamamlamamış, mümkün olan bir şeyin temsilidir.

Bu durumdan şehirden kente dönüşüm anında neler olduğu anlaşılmalıdır. Şehirden kent toplumuna dönüşen kritik aşama bir kara kutu gibi işlemektedir. Kutuya neyin girdiği ve çıktığı bilinirken içeride ne olduğu, dönüşümün nasıl gerçekleştiği bilinmemektedir. Lefebvre burada bir karşı karşıya koyma pratiğini ve bununla bu aşamada neler olduğunun anlaşılabilceğini iddia etmiştir. (23) Bu karşılaştırmalar kentsel topluma nasıl dönüştüğümüz daha net ortaya çıkarabilecektir. Örneğin şehir ve kent sokaklarını karşı karşıya koyma pratiği ile açıklarsak: "Sokaktan yana" kategorisinde sokağın işlevli ve devrime hizmet eden yönleri ön plana çıkarılırken "sokağa karşı" olan yerde sokağın kentleşmeyle devrime karşı gelen yönleri vurgulanacaktır. (Lefebvre 22-24).

SOKAKTAN YANA	SOKAĞA KARŞI
Sokak, bir geçiş yeri değildir. Sokak tiyatro ve kafelerin bulunduğu, insanların buralara gelip başkalarıyla bulunduğu canlı mekanlardır. Ayrıcalıklı bir yerdir.	Sokaklar, araba ve yaya yolu diye ayrılınca karşılaşma yeri olma özelliğini kaybetti. Sadece bir yerden bir yere geçiş yeri oldu. (Mesafeli iktidar etkisi)
Sokak yoksa şehir bir yatakhane döner. Sokak, canlılıktır. Yeni kümeleşme mekânıdır. Oyun oynanır, düğün yapılır. Tanıdıklık artar, suç oranı düşer.	Tüketimin neo-liberal örgütlenmesi gücünü sokakta gösterir. Sokak planlanan çalışma zamanı arasında zorunlu geçiş noktası dışında bir şey değildir.

Tablo 1. *Kentsel Devrim*'de Sokaktan Yana-Sokağa Karşı Görüşler

Bu şekilde kentsel mekânın sömürgeleştirmesinden söz edilebilir. Bu sömürgeleştirme süreci imge yoluyla, reklam yoluyla, nesnelere teşhiri yoluyla, yani semboller ve teşhir üzerine kurulu "nesnelere sistemi" yoluyla sokakta hayata geçirilmiştir. Sokağın sahiplenilmesi iktidarın sokaklardaki kortajlara, maskeli balolara, festivallere izin verdiğinde mümkün olan karikatürel bir görünümdür. Yani kentin sokakları, özgürce değil iktidarın izin verdiği özgürlükte kullanılabilir. Bu karşı karşıya koyma pratiği sadece sokak için değil her mekân ve nesne için yapılabilir. Örneğin her gün kentlerde karşılaştığımız anıtlar üzerinden de bu pratik gerçekleştirilebilir (24-25):

ANITTAN YANA	ANITA KARŞI
Tasarlama ve tahayyül etmenin mümkün olduğu tek kolektif yaşam yeridir. Eğer anıt, insanları denetliyorsa bu bir araya getirmek içindir. Güzellik ve anıtsallık beraberdir.	Anıt, özü itibariyle baskıcıdır. Belli bir kurumun merkezidir. O mekânı sömürgeleştirmek içindir.
Anıt bir meydan, toplanma yeri oluşturur. Kent yollarından başka bir boyut açar.	İktidar sahiplerinin, fatihlerin adına yapılır. Anıt, sembolleri süreç içinde toplumun zihnine taşımak içindir.

Tablo 2. Kentsel Devrim’de Anıttan Yana-Anıta Karşı Görüşler

Lefebvre *Kentsel Devrim*’de yukarıda şematize edilerek gösterilen örneklerin çok daha fazla çoğaltılabileceğini dile getirmiştir. Düşünür, bu karşı karşıya koyma pratiğinin “doğadan yana doğaya karşı”, “şehirden yana şehre karşı”, “kentleşmeden yana kentleşmeye karşı”, “kent merkezinden yana kent merkezine karşı” (22) olarak geliştirildiği örnekleri sıralamaktadır. Tablo 2’de görüldüğü gibi bir anıtın kentleşmeyle geçirdiği kentsel dönüşüm, karşı karşıya koyma yöntemiyle çok daha anlaşılabilir hale getirilmiştir.

Karşı karşıya koyma yöntemiyle Armağan’ın İstanbul’a bakışının paralel olduğu göze çarpmaktadır. Taşradan İstanbul’a gelen Armağan önce kentten yana daha sonra kente karşı bir tutum içine girecektir. Armağan’ın öncelikle İstanbul diye tanımladığı yerler Taksim, Beyoğlu ve elit kesimin vakit geçirdiği meyhaneler ve caddeler olmuştur. Zamanla İstanbul’un farklı yerlerini, heterotopik mekânlarını, ütopyalarını gördükçe kentle ilgili fikirleri de değişmiştir. Armağan’ın İstanbul’u çözümlemeye çalışması yukarıda karşı koyma eylemindeki gibi şematize edilebilir. Armağan’ın İstanbul ve devrimle ilgili düşünceleri “şehirden yana” ve “şehre karşı” olarak değerlendirilebilir:

ŞEHİRDEN YANA	ŞEHRE KARŞI
"Kız erkek ilişkilerinin, arkadaşlıklarının korkmadan yaşanabileceği özgürlük mekânı" (43). "Her şeye İstanbul’da kavuşacaktı" (27).	"İstanbul rezalet bir şehir"(29). "Ne karışık ne kalabalık bir şehir... Çok yorucu" (160). "Şu anda zıtlıklar, tehlikeler, kavgalar, hileler, hastalıklarla dolu karanlık bir şehirde ince bir dala konmuş bir serçe gibiydi kumral başı" (115).
"Birden İstanbul’da olduğunu, artık istediği şeyi yapmasına hiçbir engel olmadığını düşündü" "Ne zengin şehirdi İstanbul" (27). "Türkiye’nin kalbi burası" (160).	"İnsanların bu ortamda yaşaması için ya vurdumduymaz ya da sorumsuz ve bencil olması gerekir" (110).
Şehirde ünlülerle beraber olma ve karşılaşma fikri Armağan’ı heyecanlandırmaktadır. "Rastladığı insanlar	"Karşısında bir düşman ordusu vardı sanki. Onu şehirde kimse tanııyordu" (25).

arasında ünlü şairler, romancılar, gazeteciler de var mıydı acaba?" (28).	
"İstanbul'a yerleşmişti. Taşra kadınlığının geleneğinden çekingenliğinden kurtulmuştu" (26).	"Hiç tavsiye etmem. Yalnız genç bir bayan için çok zor bir şehirdir (...) İstanbul artık İstanbul olmaktan çıktı. Affedersiniz it kopuk dolu" (21).

Tablo 3. *Alında Mavi Kuşlar'da Şehirde Yana-Şehre Karşı Görüşler*

Armağan şehre ilk geldiği günden şehirdeki son güne kadar şehre karşı daima değişen hisler içinde olmuştur. Taşradan gelen bir kız olarak hayallerindeki şehir ile karşılaştığı İstanbul şehri bambaşkadır. Romantik hislerle, iyi bir iş, büyük bir aşk ve her sokağına şiir yazma hevesiyle geldiği, onu büyüleyen şehrin sokakları artık yer yer onu çok korkutmaktadır. Ayrıca şehrin devrim için bir umut vermediğini düşündüğü zamanlarda da iyice karamsarlaşmıştır. Armağan, İstanbul'un sokakları karşısında ilk önce büyülense de daha sonra sokağın nasıl bir tehlike arz ettiğini ve kentleşmenin sokakları neye dönüştürdüğünü fark etmeye başlayacaktır. Armağan'ın sokaklarla ilgili söyledikleri sokağa karşı ve sokaktan yana olarak şöyle şematize edilebilir:

SOKAKTAN YANA	SOKAĞA KARŞI
"İstanbul'un eski, dar, loş sokaklarından giderken Armağan kendini şiirlerle, düşlerle dolu bir dünyanın içinde duyuyordu" (27).	"İstanbul sokaklarının sarhoşları ve saldırganları çoktu" (65).
"İstanbul'daki sokakların isimleri de hoşuna gidiyordu" (28).	"Kalabalık, kirli ve gürültülü sokaklar" (65).
"Uygar bir sokaktı doğrusu. Kimse kimseyi tanımaz, kimse kimseyle fazla ilgilenmezdi" (53).	"Sokakları yorucuydu. Yüzler, sesler hızla birbirinin yanından geçiyor, dikkatler çok kısa sürüyor" (65).

Tablo 4. *Alında Mavi Kuşlar'da Sokaktan Yana-Sokağa Karşı Görüşler*

Sokaklardan sonra kentin en önemli mekânlarından biri kahvehanelerdir. İstanbul'un kahvehaneleri de bir yandan iktidarın yönetimine hizmet ettiği gibi bir yandan başkaldırının mekânı olarak görülmüştür. Romanda kahveden yana olan görüşleri temsil eden Armağan'ın sevgilisi burjuva Sinan'dır. Kahvehaneye karşı olan görüşler ise Armağan'ın devrimci kardeşi Tahir'den gelmektedir. Romanda, kentin farklı kesimlerinde yaşayan iki farklı kişinin dünyaya bakışı kahvehaneler üzerinden ayrıştırılmıştır. Buradan mekâna bir ideolojinin ne kadar yansıdığını, bir mekânın dönemin ya da kişinin ideolojisine göre zararlı ya da yararlı görülebileceği de anlaşılmaktadır. Sinan felsefe öğrencisi olduğu yıllarda edebiyat gecesi düzenlenen bir kahvede "yenilik ve yeni değerler adına" (15) bir eylem düzenlemiştir. Okul dışı zamanının çoğunu kahvede geçiren Sinan, burada edebiyatla, sanatla ilgilenmekte, yeni dergiler çıkarmakta ve aktivist eylemler planlamaktadır. Hatta Sinan kahvede eylem düzenledikleri bir gün polisler tarafından kahvede yakalanmıştır. Bulvar'daki kahve, o zamanlar başkaldıran, geleneğe karşı çıkan tüm erkek ve kadınların uğrak mekanıdır. Ancak bu olaylardan yirmi sene sonra Sinan 1 Mayıs 1977 günü Taksim Meydanı'nda mitinge katılmak yerine Bulvar'daki kahvehanede birasını yudumlarken, dışarıda büyük katılımlı bir

miting düzenlenmektedir. Aynı gün Armağan'ın kardeşi Tahir ise Sinan'ın tam aksine miting kalabalığının içinde bağırarak eylemin tam da içinde yer almıştır. Kahvehane, pasif kalmış eski bir devrimcinin mekânı olurken sokaklar yeni ve canlı bir devrimcinin yeri olarak gösterilmiştir. Böylece kahvehanelerle ilgili yirmi yıl öncesine ait Sinan'ın olumlu yorumlarına karşı yeni devrimci Tahir'in bakışıyla romanın sonlarında kahvehane bir aylıklık mekânına dönüştürülmüştür.

KAHVEHANELERDEN YANA	KAHVEHANELERE KARŞI
"Küçük apayrı bir ülke gibiydi bu kahve. Sanatla, edebiyatla uğraşanların buluşma yeri" (16).	Kahve bir aylıklık mekânıdır. "Bazılarınızın hala kahveye gittiğini görüyorum, oysa okumanız gereken bir sürü kitap var" (81).
Baskıdan uzak, "hoşgörüsüzlükle, köhne gelenekle çevrili topluma başkaldırı" (16) ve yeni sanatın mekânı.	

Tablo 5. Alında Mavi Kuşlar'da Kahvehanelerden Yana ve Onlara Karşı Görüşler

Armağan, romanda sadece zengin olanla yoksul olanı karşılaştırmamıştır. Taşranın yoksul mahalleriyle İstanbul'un kenarda kalmış yoksul işçi mahallelerini de karşılaştırmaktadır. Aslında burada heterotopik mekânları yani kente uzak yerleri gözlemlemiştir. Eskinin yoksul mahalleleri ile kent toplumunun yoksul mahalleleri karşılaştırılmıştır. Taşranın yoksuluyla kentleşmenin değiştirdiği yoksullar birbirinden ayrılmaktadır.

YOKSUL MAHALLEDEN YANA (Taşra)	YOKSUL MAHALLEYE KARŞI (Kent)
"Az konuşan, evlerine, geleneklerine bağlı, çekingen ve kavgacı, şakacı ve yardımsever insanlar" (17).	"Armağan rastladığı yoksul insanların yüzünde yeni bir anlam görür: Daha yorgun ve daha öfkeli" (71).
"Sıcak otların arasında sessiz adımlarla ilerleyerek kelebek yakalamaya çalışıyorlardı" (90). "Yoksul evlerinin bahçesinde, sarmaşıkların altında ninni söyleyerek uyuttuğu kardeşi" (1).	"Dumanla, kirli yollarla, sıvasız evlerle, ağır, suskun bir hüznle kaynaşmış bir mahalleydi bu" (85).
Armağan yoksul mahallenin bir kahvesinde otururken kendisinin kent merkezindeki hayatından utanır: "Onların tarlalarda ve okulda geçen disiplinli hayatlarını... Sonra kendini İstanbul'da, içki içilen, dumanlı lokalde otururken hatırladı yeniden. Hafifçe iç geçirdi" (83).	"Doğanın bütün güzellikleri başını alıp gitmişti sanki. Çocuk oyunları, parlak kadın tenleri, çevik ve neşeli erkek bedenleri yoktu bu mahallede" (85).

Tablo 6. Alında Mavi Kuşlar'da Yoksul Mahalleden Yana ve Ona Karşı Görüşler

Armağan kentteki yoksul bir mahallenin sokağına girer girmez şöyle der: "Duvarlarda beyaz, kırmızı, siyah yazılar vardı. Bu yazılar çeşitli siyasal grupların sloganlarıydı" (60). Burada sokaktan yana mı yoksa sokağa karşı mı olduğunu anlayamadığımız belirsiz bir

değişim vardır. Armağan'ın taşrada yaşayan ağabeyi Ömer kardeşlerini ziyarete İstanbul'a gelir. Kenar mahallede yaşayan Tahir'in evinde üç kardeş sonunda bir araya gelmiştir. Ömer kardeşleriyle siyaset konuşmaktan kaçınmaktadır. Halbuki kendisi gençlik yıllarında devrimci şiirler yazmış ve komünist olmaya karar vermiştir. Ancak okul müdürünü şikâyeti, anne ve babasının baskısıyla Ömer ideallerinden vazgeçmiş artık taşrada memuriyet hayatı süren, karısına, çocuğuna ve yaşlı ailesine bakan yardımsever bir adam olmaktan başka hayatında bir mücadele yoktur. Taşrada kalması onu kardeşlerin içinde en pasif karakter haline dönüştürmüş, siyasetten, devrimden ve tüm ideallerinden uzaklaştırmıştır. Şimdi Ömer bu yoksul mahalleye bakarak kendi geldiği taşra ile bu yoksul mahallenin farklılıkları hakkında şöyle demektedir:

Yoksul mahalleler değişmişti artık. Eskiden işçi mahallelerinde., kenar mahallelerde yalnızlık, yoksulluk, kirli küçük kahveler, komşuluklar, komşular arası kavgalar, ibadet ve boyun eğme vardı. Şimdi böyle yerlere başka bir şey de girmişti. Duvarları siyasal sloganlar kapmıştı. Fabrika önlerinde grev çadırları vardı (159).

Yoksul mahalleler değişmekte ve taşradaki yoksul mahallelerden ayrılmaktadırlar. Bu yerlerde siyasi sloganlar, dayanışma, birlik olma çağrıları gitgide artacaktır. Bu durum Lefebvre'in "Sokağın kentsel mekânı, sözün söylendiği yer, kelimelerin, işaretlerin ve şeylerin mübadele yeri değil midir?... Sözün "vahşi" hale gelebildiği başka, kanunlardan ve kurumlardan kaçıp duvarlara yazılabildiği başka neresi vardır?" (23) sözleriyle bağdaştırılabilir. O hâlde romandaki sokağın Lefebvre'in sokaktan yana diye bildirdiği özelliği taşıdığı söylenebilir. Tahir'in kaldığı işçi mahallelerinin sokakları kentin kurduğu baskı ve düzene başkaldırı yerlerine dönüşmüştür.

Diğer bir bakış açısıyla da tam olarak bu durum Lefebvre'e göre ne bir şeyden yana ne bir şeye karşı olarak nitelendirmek zordur. Bu, olumlu ya da olumsuz denecek bir özellik olmasa da mutlaka bir dönüşümdür. Aslında burası Lefebvre'in kategorisi kapsamında dışında kalsa da "Kentsel Devrim" sözüne tam denk gelen noktadır. Kentin içinden devrimin çıkışı bu dönüşümün bir sonucudur. Yani yoksul mahalleden yana ve karşı diye gösterilen özelliklerin dönüşümünün sonucunda mahalleler artık direnişe geçmiştir. Direnmeye mecbur kalan mahalle bunu sağlamlaştırmak için de birlik olma arayışına gitmiştir. Günün sonunda kentlinin hayatını kısıtladıkça, dönüştürdükçe, baskıladıkça buna karşı başlayan direniş, kentli devrimini getirecektir.

Benzer şekilde romanda "kadın özgürlüğü" konusu da sokağa karşı/sokaktan yana, kente karşı/kentten yana pratiği üzerinden uygulanarak incelenmemektedir. Armağan taşradan kente gelirken kenti kadın ile erkeğin arkadaş olup, kadının özgürce dolaşabileceği bir yer olarak hayal etmektedir. O, zamanla İstanbul'un sokaklarının sahibinin yine erkekler olduğunu, vapurda bir erkekle onu görüp gülen insanların olduğunu, sokaklarda ona bakıp sıkıştırdıklarını, otel odasına zorla girmeye çalıştıklarını görünce hayal kırıklığı yaşayacaktır. Bunlara rağmen bir yandan kentin sokakları kadınların dışarı çıkması konusunda eski şehirlere ve taşraya göre daha özgür gibi görünmektedir. Bu noktada kentten yana olunabilir ama yine de kentin kadına bakış ve yargılayışı devam etmektedir.

Geldiği taşrada gece geç saatte bir erkekle gezme imkânı hiç olmayan Armağan, İstanbul'da bunu yapabilmektedir. Kadın karakter, İstanbul'da bir yere gitmekte kararsız kaldığı bir anda şöyle der: "Birden İstanbul'da olduğunu, artık kimsenin engel olamayacağını düşündü. Bir erkeğin evine gitmekle İstanbul'da olduğuna inandıracaktı kendini" (123).

Ancak yine onları gören insanların Armağan'ı yargıladığını fark edecektir. Bu durumda ona göre geç saatlerde İstanbul sokaklarında yürümesi gereken bir kadın, pasaport niyetine bir erkeğe ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden Armağan, gece yürürken Sinan'ın koluna sıkıca girer ve sokağa baktığında "İstanbul'un orta yerindeki bu cadde gece vakti taşra şehirlerinin caddelerinden daha çok hoyratlık doluydu" (110) diye içinden geçirmektedir. O hâlde kentte kadınlar daha çok dışarı çıkabilmekte ancak yine erkek refakatine ihtiyaç duymaktadırlar. Hatta Armağan'ın İstanbul'da karşılaştığı doğma büyüme İstanbullu bir kadın ona şöyle diyecektir: "Hala gece vakti tek başıma dışarı çıkamam. Kocamla oğlum karşılayacaklar" (21).

Armağan da İstanbul'da Sinan'a sığınacak, bilmediği bu büyük kentte kimi zaman Sinan'ı bir kurtarıcı kimi zaman cinsellik gerektirmeyen kadın-erkek arkadaşlığı kurabilecek bir erkek olarak görmek isteyecektir. Ancak Kentte doğmuş ve büyümüş bir erkek olan Sinan bile "taşralı, yabancı kız" diye seslendiği Armağan, cinsellik konusunda kendisini reddettiğinde "İkellik bu... Hani özgür olmak istiyordun?" diye baskı kuracaktır. İstanbullu bir erkek olarak taşralı bir kıza şehrili olmayı öğretiyormuş gibi davranarak onun bedeninde eril tahakkümünü³ gerçekleştirmeye çalışmıştır. Esasen örtük bir biçimde Sinan'ın Armağan'a yaklaşımı şehrili kültür ve adetlerini öğretme amaçlı ama her zaman üstten bakan, küçümseyen ve bunu kadın bedeni üzerinden gerçekleştiren bir hal almıştır. Sinan bir davette kendisine yeterince yakın davranmayan Armağan'a şöyle diyecektir: "Çok ciddisin. Tam taşralı kızların yapacağı bir şey bu." (69). Armağan katıldığı pek çok şehrili davetinde heterotopik mekân özelliklerini kendi şahsında göstermiş hem Sinan'a hem davette bulunanlara hem de Sinan'ın tanıştırdığı tüm erkeklere karşı mesafesini koruyarak onlardan uzak durmuştur. Halbuki İstanbul'a geldiği ilk gün Armağan kendisi için şöyle düşünecektir: "İstanbul'a yerleşmişti artık. Taşra kadınlığının geleneğinden çekingenliğinden kurtulmuştu" (26). Kadınlığının verdiği çekinceyle geldiği taşra birleşmiş ve kadın olarak şehirde kendisi olmaya çalışırken erkekler tarafından yeterince kentli olamamakla suçlanmıştır.

Böylece taşra ve kentte yani iki mekânda da kadınlar için tamamen bir özgürlükten söz etmek mümkün değildir. Kent toplumunun dadının sosyal hayatı açısından değiştirdiği konusu romanda çok iyi işlenen ve öne çıkan yönlerden birisi olmuştur. Ancak *Kentsel Devrim*'de kadın konusunun üzerinde ayrıca hiç durulmadığı için bu konu çalışma çerçevesine dâhil edilemez.

Sonuç

Lefebvre'in Paris üzerinden kentleşme gerçeğine eğilirken ortaya koyduğu sosyolojik yöntemler hiç şüphesiz edebî bir romanda aranamayacak, aransa bile bulunamayacaktır.

³ Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, sosyal teori ve toplumdaki iktidar dinamikleri üzerine yaptığı kapsamlı çalışmalarından olan çalışmalarıyla tanınmaktadır. Onun temel kavramlarından biri, egemen grupların kendi değerlerini, normlarını ve kültürel sermayelerini başkalarına dayatma yollarını ifade eden ve çoğunlukla sosyal hiyerarşilerin doğallaştırılmasına yol açan "sembolik şiddet" fikridir. Bourdieu, sembolik şiddetin, çoğunlukla hafife alınan kültürel normların ve değerlerin dayatılması yoluyla işlediğini savunmaktadır. Eril tahakküm bağlamında bu, toplumsal cinsiyet rollerinin doğallaştırılmasını ve ataerkil düzenin toplumsal bir norm olarak kabul edilmesini içermektedir. Sinan'ın Armağan'a karşı tavrı eril tahakkümünün sembolik şiddetine uygun davranışlar içermektedir. Romanda kentli olma kültürü üzerinden Armağan'a uygulanan "Eril Tahakküm", "Sembolik Şiddet" açısından pek çok örnek gösterilebilmektedir. Ancak çalışmanın esas noktası üzerinden uzaklaşmak olacağı ve makalenin sınırlarını aşacağı için başka bir çalışmaya bırakılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz: Bourdieu, Pierre. 2014. *Eril Tahakküm*. Çev. Bediz Yıldız. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Fakat, edebî metin incelemelerinde bazı belirli ölçütler üzerinden yürümek birtakım savrulmaları önlediği gibi baştan sona çizgisel bir tutarlılık içinde olmayı da sağlamaktadır. Bu çalışmada da Lefebvre'in bazı saptamaları ışığında Aysel Özakin'in *Alnında Mavi Kuşlar* romanı incelenmiştir. Roman için kabaca 1970'lerin İstanbul'unda kentsel bir devrim gerçekleşirken insanların tereddütleri, tedirginlikleri ve bunalmışlıkları anlatılmıştır denilebilecek, bunlar üzerinden değerlendirmeler yapılabilecektir. XXI. yüzyılda İstanbul, kent kategorisine rahatlıkla dâhil ediliyor olsa da romanın yazıldığı yıllarda henüz sanayi şehri olma özelliğini korumaktadır. *Alnında Mavi Kuşlar* romanının tam da İstanbul'un şehirden kente dönüştüğü yetmişli yıllarda kentleşmeye nasıl bir ışık tuttuğu Lefebvre'in çerçevesiyle daha iyi ortaya çıkarılmıştır.

Bir romancı olarak Aysel Özakin'in elbette bütün amacı kent gerçekliğini ve sorunlarını ortaya koymak değildir. Ne var ki, 68 kuşağının kentlerdeki devrimci salınımlarının Lefebvre'i etkilediği gibi Aysel Özakin'i de etkilemiş olduğu apaçık anlaşılmaktadır. Tabii olarak Özakin, iyi bir kurgu içinde sağlam karakterler yaratmak peşinde olacaktır. Böyle de yapmaya uğraşmıştır. Fakat onu Lefebvre'e yaklaştıran önemli bir taraf daha vardır. Bu taraf da şudur: Özakin da neredeyse Lefebvre kadar, eserinde edebî açıdan bir üstünlük yakalamaktan ziyade bir düşünceyi, bir sorgulayışı sezdirmeyi ve bunu değişen ve dönüşen İstanbul gerçekliği içinde sunmayı öncelemiştir. Romanda tarihî olaylara yer verilmiş ve bunlar üzerinden uzun uzun düşünceler yürütülmüş, buna karşılık vak'a anlatımları sınırlı ve kısa tutulmuştur. 1 Mayıs 1977 günü Taksim Meydanı'nda başlayan *Alnında Mavi Kuşlar*, romanın kahramanı Armağan'ın burjuva kökenli sevgilisi Sinan'ı arayıp yanına gitmeye karar vermesiyle üç günün sonunda birdenbire sona ermiştir. Armağan'ın devrimcilik adına nasıl bir yol izleyeceği eserde belirtilmemiş; böylece Özakin, kendisini propagandist bir yazar konumuna düşürmekten kurtarmıştır. Esasen onun baştan sona amacı karakterinin düşünme şeklini, sorgulayışını, gördüğü baskılar karşısındaki direnişini, ağabeyi ile sevgilisi Sinan arasında kalmışlığını gözler önüne sermek; yalnız bir kadın olarak var olmak çabasını anlatmak olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlar için de fon olarak farklı farklı semtleriyle İstanbul'u kullanmıştır. Zira, Armağan, duyguları ve düşünceleri gibi ideolojik yaklaşımları da bulunduğu mekânlara göre değişiklikler gösteren bir karakter olarak çizilmiştir. Denilebilir ki, her yeni mekânda okuyucunun karşısına yeni bir Armağan çıkartılmıştır. Üstelik sadece Armağan değil romanın diğer karakterleri de mekânlarla özdeşleştirilmiştir: Sinan kibar İstanbul'un, Tahir şehrin işçi mahallelerinin, Ömer ise taşranın temsilcisi gibidirler. Sonuç olarak, Aysel Özakin, *Alnında Mavi Kuşlar*'da kentleşme sürecindeki İstanbul'u insanları, toplumsal değerleri ve ideolojileriyle harmanlarken yer yer Lefebvre'i bile geride bırakan somut analizler yapmış ve aktarmıştır. Nitekim romanda bazı sosyolojik gerçeklikler bir bilim eserinden daha başarılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Nitekim Lefebvre'in okuma metodu, romanda yer alan yoksul mahallerdeki birliğin, siyasi söylemin, dayanışmanın, insanı umutlandıran şeyin karşı karşıya koyma pratiğinde bir yere tam oturmadığı, kadın için kent gerçekliğinin neyi değiştirdiğinin çerçeveye dâhil edilemediği bir okuma sunmaktadır. Öyleyse Aysel Özakin'in *Alnında Mavi Kuşlar* romanı için çok katmanlı bir çalışma nitelmesi de yapılabilecektir.

Kaynakça

- Anşin, Berfin. "Resistance and Heterotopia: An Analysis of Space in Jeanette Winterson's *The Passion* and Orhan Pamuk's *The Museum of Innocence*". Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2019.
- Bolattekin, Gülay. 2020. "Heterotopik Köşk". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), (Şubat 2020): 16-33.
- Bourdieu, Pierre. *Eril Tahakküm*. Çev. Bediz Yıldız. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2014.
- Çavdar, Rabia Çiğdem. "Farklılığın Mekânı: Foucault ve Lefebvre'deki Heterotopya ve Heterotopi Ayrımı" *İdealkent*, 9(25): 941-959, 2018.
- Gökşen, Erol. "Tanpınar'ın *Beş Şehir*'ine Foucault'nun Heterotopyası Üzerinden Bakmak". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (33), (2020): 143-159.
- Harvey, David. *Asi Şehirler*. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Lefebvre, Henri. *Kentsel Devrim*. İstanbul: Sel Yayınları, 2017.
- Nakıboğlu, Gülsüm. "Ütopyadan Doğmak, Ütopya Doğurmak: Heterotopya Kavramı ve Heterotopya Bağlamında Balık İzlerinin Sesi". *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi* (5), (Bahar 2015): 381-407.
- Özakın, Aysel. *Alnında Mavi Kuşlar*. İstanbul: Yordam Kitap, 2007.